

УДК 272:94(477.82)«190/193»

протоієрей Олександр Федчук

НЕОУНІЯ НА ВОЛИНІ: НА ПРИКЛАДІ СЕЛА ЦЕГІВ ГОРОХІВСЬКОГО ПОВІТУ

DOI: 10.58407/litopis.240509

© О. Федчук, 2024. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8494-9066>

Мета роботи полягає у висвітленні розвитку неоунійної парафії в с. Цегів Горохівського повіту, що виникла однією з перших у Волинському воєводстві. **Методологія** дослідження ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності та критичного аналізу джерельного матеріалу. Індукція та дедукція, як **методи** наукового пізнання, дали змогу зробити загальні висновки про стан уніатського руху на основі сукупності окремих фактів про Цегівську парафію чи ж пояснити ці факти з огляду на загальні закономірності. **Наукова новизна.** Вперше простежено функціонування неоунійної парафії в Цегові від часу її виникнення до зникнення, що доповнило відомості про причини виникнення та подальшого занепаду неоунійного руху на Волині. Це стало можливим завдяки залученню джерел, які раніше залишалися поза увагою науковців. Проведене дослідження дало змогу зробити **висновки** про те, що причиною появи в Цегові неоунійного осередку стало конвертитство місцевого священника Олексія Пелипенка, який спирався на підтримку осіб, котрі орендували в нього церковну землю. Помітних успіхів серед місцевого населення він не мав, але за підтримки цивільної влади зумів отримати у своє розпорядження старий сільський храм, що зробило можливим подальше існування неоунійної парафії в Цегові. Після виїзду цього священника з Волині вона продовжила функціонувати, але була маломіцною. Кількість членів цегівської неоунійної парафії невпинно скорочувалася й була однією з найменших серед усіх уніатських осередків Волині. Не маючи надійної матеріальної бази для розвитку своєї парафії, прихильники неоунії прагнули присвоїти майно православної парафії, що провакувало судову тяганину, яка не припинялася. У непопулярності неоунії серед місцевого населення переконує швидке й безболісне зникнення цієї парафії одразу після встановлення радянської влади.

Ключові слова: неоунія, Цегів, священник Олексій Пелипенко, церква.

Постановка проблеми. Неоунійний рух виник у Польщі в 1924 р. і був покликаний долучити до Католицької Церкви православних українців та білорусів, яким залишено східний богослужбовий обряд за умови визнання зверхності Римського папи. До поширення неоунії не допускалося греко-католицьке духовенство з Галичини, а всі парафії східного обряду мали підпорядковуватися дієцезальним біскупам. Спершу папа Пій XI дав дозвіл на неоунійний експеримент тільки в Підляській дієцезії, але з 1925 р. це було поширено й на всі інші дієцезії в межах Польщі, де мешкало православне населення. Навесні того ж року перша неоунійна парафія з'явилася на Волині – у с. Озеро Луцького повіту, де Луцькому біскупу підпорядкувався місцевий свідченко настоятель настоятель Євсей Сльозко. Другим осередком неоунії на Волині стало с. Цегів Горохівського повіту.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми розвитку неоунії на Волині загалом зацікавлювали невелику кількість вітчизняних дослідників. Відзначимо тут статті В.-Й. Коваліва¹, Ю. Крамара², М. Кучерепа³, Р. Лагіша⁴, О. Лупій⁵, Р. Скакуна⁶ та Н. Стоколос⁷. Проте

¹ Ковалів В.-Й. Ліквідація неоунії в Луцькій дієцезії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2007. Вип. 8. С. 271–288.

² Крамар Ю. Проблема неоунії на Волині у міжвоєнний період. *Науковий вісник ВДУ. Історичні науки*. 1998. Вип. 1. С. 68–73; Його ж. Неоунійний рух на Західній Волині у міжвоєнну добу (1921–1939). *Студії і матеріали з історії Волині*. Кременець, 2015. С. 206–215.

³ Кучерепа М. Неоунія на Волині. «Да всі єдино будуть». Міжнародна наукова конференція, присвячена історії Греко-Католицької Церкви на Волині (6–9 травня 2010 року). Луцьк–Володимир-Волинський, 2010. С. 134–141.

⁴ Лагіш Р. Місійна діяльність Миколая Чарнецького та отців Редemptристів на Волині (1926–1938 рр.). *Гілея*. 2014. Вип. 80. С. 81–86.

жоден із цих авторів не зосереджував увагу на якихось локальних осередках неоунії. Єдиним, хто має у своєму доробку такі праці, допоки є О. Федчук⁸.

Метою статті є аналіз функціонування неоунійної парафії у с. Цегів Горохівського повіту Волинського воєводства.

Виклад основного матеріалу. На початку 1924 р. настоятелем церкви с. Цегів став священник Олексій Пелипенко, якого було переведено сюди в адміністративному порядку – через аморальну поведінку, нетверезість та махінації з церковною землею на попередній парафії в с. Кутрів⁹. Однак на новому місці служіння він також доволі швидко знеславив себе некоректністю до селян, зловживанням спиртним, нехтуванням приписними селами тощо. Парафіяни скаржилися на о. Олексія в консисторію, тож складалося так, що він міг втратити місце й опинитися під заборону. За таких обставин священник не знайшов нічого кращого, як послідувати прикладу Є. Сльозка, перейшовши в неоунію, що сталося наприкінці грудня 1925 р. Дізнавшись про це, православне духовенство на чолі з місцевим духовенством негайно провело серед місцевих парафіян необхідну роботу, пояснивши, що віднині О. Пелипенко, відлучений священноначаллям, безблагодатний і молитовного спілкування з ним не може бути¹⁰.

Однак втрачати вплив на парафіян конвертит не бажав. Зокрема, він намагався збільшити увагу приписним селам, де також було дві церкви (у Довгові та Борисковичах). Так, на Богоявлення о. Олексій спозаранку разом зі своїм псаломщиком Петром Єженицьким виїхав у приписні Борисковичі, щоб встигнути відслужити раніше православного священника Михайла Процюка. Сюди ж було викликано й поліцейську охорону з Дружкопільського постерунку поліції. На проповіді О. Пелипенко заявив присутнім селянам, що віднині всі треби буде звершувати безкоштовно, оскільки отримує хороше жалування від курії¹¹.

Добре розуміючи селянську психологію, тепер уже уніатський священник сподівався, що «здешевлення» церкви для бідних парафіян стане важливим аргументом на користь переходу в неоунію. Іншим аргументом мала стати доступність вінчань для тих, хто у Православній Церкві не міг отримати благословення шлюбу; не розведеним у консисторії, малолітнім чи тим чоловікам, які не мали необхідної від військкоматів посвідки. Православне духовенство не наважувалося вінчати такі категорії людей, оскільки боялося канонічного та адміністративного покарання, відтак за декілька років назбиралося чимало тих, хто хотів повінчатися, але не міг зробити це у своїй парафіяльній церкві. Натомість, о. Олексій оголосив, що вінчатиме всіх охочих без жодних довідок. На таку послугу, слід визнати, був попит на Волині, однак дуже швидко з'ясувалося, що повінчані у відступника, здебільшого, не мають жодних намірів переходити з православ'я в унію.

Однак найнадійнішими своїми послідовниками О. Пелипенко мав підстави вважати тих мешканців Цегова, Довгова та Борисковичів, котрі орендували в нього церковну землю. Більшість таких договорів, що містили цілий ряд порушень, у тому числі й відносно термінів дії, були укладені ще влітку 1925 р. Вірогідно, уже тоді о. Олексій задумувався про відхід із Православної Церкви. У цьому випадку його розрахунки справдилися: мало-земельні селяни дійсно не хотіли втрачати отриману землю, а конвертит пояснював їм, що втримати її ці люди зможуть тільки за умови залишення його тут у Цегові священником і їхньої належності до неоунійної парафії. За словами о. М. Процюка, загалом землю в О. Пелипенка орендували 46 осіб (19 – у Борисковичах, 21 – у Довгові та 6 – у Цегові). «Разом ці 46 фамілій є великими прихильниками, за матеріальними мотивами, віровідступника Пелипенка. Крім цих 46 фамілій, ще стільки знайдеться їх братів, сватів і кумів, співчуваючих їм. Після цього можна уявити, в якому моральному та матеріальному становищі знаходиться тепер Цегівська парафія», – писав о. Михайло в консисторію¹². Варто зауважити, що серед «обдарованих» землею були дяк П. Єженицький, цегівський церковний староста та ключники.

⁵ Лупій О. Місії греко-католицьких священників на Волині в міжвоєнний період. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2012. Вип. 6. С. 214–223.

⁶ Скакун Р. «Нова унія» у Другій Речі Посполитій (1924–1939). *Ковчег*. Львів, 2007. Чис. 5. С. 204–247; Його ж. «Сторож братові своєму»: агентура органів безпеки РСРП у середовищі греко-католицького духовенства в 1939–1941 рр. *Ковчег*. Львів, 2018. Чис. 8. С. 72–189.

⁷ Стоколос Н. Неоунія як експеримент східної політики Ватикану в Польщі (1923–1939 рр.). *Український історичний журнал*. 1999. № 4. С. 74–89.

⁸ Федчук О. Жабченська трагедія (з історії неоунії на Волині). Луцьк, 2015. 80 с.; Його ж. Неоунія на Волині: на прикладі села Дубечне Ковельського повіту. *Краєзнавство*. 2023. № 3–4. С. 68–76.

⁹ Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). Ф. 148. Оп. 3. Спр. 124. Арк. 117.

¹⁰ ДАТО. Ф. 148. Оп. 1. Спр. 291. Арк. 1–3.

¹¹ Там само. Оп. 2. Спр. 585. Арк. 13–14.

¹² Там само. Спр. 120. Арк. 11.

Для того, щоб позбавити відступника важливого аргументу впливу на парафіян, благочинний вважав за необхідне негайно забрати в нього довіреність на право звернення земельних операцій, вилучити план церковної землі й печать. Віддавати право володіння церковною землею православному священнику добровільно О. Пелипенко не збирався. Підтримку псаломщика він виторгував, крім землі, обіцянкою відпускати по 100 злотих на місяць для утримання хору. Важливим моментом закріплення о. Олексія на парафії мало стати призначення його керівником Цегівської народної школи, що готувалася до відкриття в 1926 р. Поки вона ще не почала працювати, шкільний інспектор, який сповідував католицтво, клопотався про призначення його на таку ж посаду в сусіднє с. Борочиче¹³.

Було відомо, що О. Пелипенко планував захопити в Цегові стару Свято-Введенську церкву й щоденно служити в ній та нічого не брати за треби (ця церква не використовувалася за призначенням із часу побудови в селі нового храму). Агітуючи селян, о. Олексій переконував їх у тому, що їм не доведеться змінювати віру, а йдеться тільки про заміну поминання митрополита на папу. В одному з рапортів настоятель православної Цегівської парафії, доповідаючи про проповідь О. Пелипенка, писав: «Коротку видержку з його проповіді мені хочеться навести як невідому до цього світу новинку: Папа, той непогрішимий намісник Бога на землі, раптом возвіщати став через Пелипенка, що він до цих пір погіршав, коли стверджував, що православне віровчення не істинне. Виявляється, тепер Папа дозволяє вірувати по-православному і, мало того, сам він тепер православним став. Так, помітив Пелипенко, що наш православний люд, хоч і в більшості своїй неосвічений, грубий, але міцно зв'язаний із рідним Православ'ям, і, щоб відвести його від нього, потрібно йти на підлості та сатанинські хитрощі, на які тільки й здатний Рим»¹⁴.

Якийсь час «перельоту», як у народі називали кліриків, котрі змінювали віру, вдавалося вводити селян в оману. Єпархіальний місіонер священник Олександр Калинович, відвідавши Цегів на початку 1926 р., прийшов до висновку, що парафіяни не зрозуміли відступництва їх настоятеля О. Пелипенка¹⁵.

Повернувшись із Цегова, о. Олександр підготував для консисторії рапорт, у якому виклав небезпеку неоунії для Церкви: «Нова унія вкрай небезпечна і шкідлива своїми наслідками не тільки в с. Цегові, де Пелипенко безсумнівно постарасться використати всі засоби для створення собі парафії, але й для всього району Луцько-Горохівського за своїми наслідками: вже зараз посіяно взаємну недовіру й підозрілість в середовищі самого духовенства один до одного, а нові унії сіють підозру і недовіру й до нашого Православного єпископату»¹⁶. Одночасно він запропонував консисторії заходи, які б нейтралізували вплив відступника: «Щоб паралізувати діяльність Пелипенка на майбутнє, необхідно: 1) призначення й спішний приїзд у Цегів такого настоятеля, який би тактом, витриманістю й самозреченою діяльністю міг би об'єднати парафію, що розкололася через особисті симпатії; 2) поки новий настоятель оволодіє становищем і зможе об'єднати парафію, необхідно тимчасово залишити в Цегові о. Процюка, і, затим, для умиротворення парафії перевести його на інше місце; 3) з тією ж ціллю псаломщика Єженицького поки необхідно залишити в Цегові: хоча Єженицький – людина спаленої совісті і недостойний свого звання, але позбавленням його місця у нинішній момент можна спонукати його стати рішуче на бік Пелипенка (Єженицький – місцевий уродженець, користується значним впливом у селі, до того ж і не поганий хорист)¹⁷; 4) необхідно спішно знести стару церкву в с. Цегів, якою Пелипенко, безсумнівно, постарасться заволодіти; 5) поставити під особливий нагляд Цегівську парафію місцевого о. Благочинного і протоієрея Г. Юркевича (с. Брани), особливо останнього, оскільки о. Юркевич користується величезним впливом та повагою у Цегівській парафії, як колишній її настоятель»¹⁸.

Єпархіальне начальство посилало в Цегів не лише благочинного та місіонера, але навіть і Люблінського вікарного єпископа Антонія (Марценка), який 21 лютого 1926 р. звершив тут Літургію у співслужінні чотирнадцятих священників. Архієрей виголосив перед присутніми полум'яну проповідь, викриваючи колишнього священника в тому, що він зрікся Бога й шукає собі інших богів¹⁹. Усі ці заходи укріпили у вірі тих, хто не переходив в унію чи раніше не розумів її суті. Утім, невелике ядро прихильників в О. Пелипенка все ж залишалось.

¹³ ДАТО. Ф. 148. Оп. 1. Спр. 291. Арк. 16.

¹⁴ Там само. Оп. 3. Спр. 52. Арк. 84.

¹⁵ Там само. Оп. 1. Спр. 291. Арк. 22.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Натомість, у консисторії вважали неможливим залишення Єженицького в Цегові, але допускали надання йому іншого місця за умови покаяння. Зрештою, той став на шлях відкритої підтримки неоунії.

¹⁸ ДАТО. Ф. 148. Оп. 1. Спр. 291. Арк. 22–23.

¹⁹ Посещение Преосвященным Антонием, Епископом Люблинским Гороховского уезда на Волини. *Воскресное чтение*. 1926. № 22. С. 346.

Існування в селі неоунійної парафії потребувало відповідної матеріальної бази, а зокрема – наявності церковної землі та причтового житла. Зрозуміло, що після відступництва священника та призначення в Цегів іншого настоятеля все це мало перейти у його користування, позаяк ішлося про майно православної парафії. Однак колишній настоятель не збирався виселятися чи відмовлятися від користування землею. Коли стали відкрито говорити про незаконність обгородок із землею, «перельот» почав втрачати підтримку. Після того, як православному священнику вдалося забрати церковну землю в Цегові, за яку о. Олексію в 1925 р. було заплачено 220 доларів, його становище в цьому селі погіршало й він намагався вже проводити тут якомога менше часу, адже обмануті орендарі вимагали повернути гроші. Подібне сталося й у Довгові, куди разом із благочинним прибув земельний комісар та оголосив людям, що всі дванадцять десятин землі, незаконно здані в оренду О. Пелипенком, переходять у власність держави й згодом будуть роздані безземельним і малоземельним людям, які не мають можливості її придбати. Матеріальні претензії тим, хто орендував землю в священника, пропонувалося пред'являти йому особисто²⁰.

Розгорявся також конфлікт за причтове житло. «Перельот» не бажав виселятися з церковного дому, мотивуючи це перетворенням його на уніатську каплицю. Мировий суд, куди подав позов православний священник, прийняв рішення на його користь. Отець Олексій подав апеляцію в Луцький повітовий суд, де від нього зажадали надання документів про дозвіл існування такої каплиці²¹. Оскільки нічого подібного в нього не було, окружний суд підтвердив рішення мирового про виселення з незаконно зайнятого приміщення.

Водночас, О. Пелипенко мобілізував на звернення до суду незаконних орендарів церковної землі, яким було наказано припинити нею користуватися. Несподівано для православних, Горохівський мировий суд прийняв доволі дивне рішення про поновлення орендарям права на землю²². Консистерська апеляція в Луцький окружний суд була успішною, але через технічний брак при її складанні судитися довелося далі, бо суд, відмінивши рішення попередньої інстанції, введення у володіння землею орендарів не анулював, оскільки в апеляційній скарзі про це не йшлося²³. Було складено новий позов, і тільки влітку 1927 р. Луцьким окружним судом прийняте остаточне рішення про повернення церкви незаконно відданої в оренду землі²⁴.

Можна не сумніватися, що уніатський рух в Цегові не пізніше 1927 р. остаточно згорнувся б, якби О. Пелипенку не вдалося добитися передачі йому старої Введенської церкви. Перше звернення з Луцької капітули про це надійшло Волинському воєводі ще 3 лютого 1926 р.²⁵ У квітні воєвода, узявши до уваги неодноразові звернення курії та отримане від Горохівського старости свідчення «постійних мешканців Цегова», офіційно запропонував міністру сповідань передати старий храм у Цегові місцевій уніатській громаді. Одночасно він клопотався про передачу тамтешнім уніатам до 30 гектарів землі із державних земельних запасів Горохівського повіту. При тому воєвода визнавав, що при іншій церкві в Цегові, яка лишалася православною, було тільки 23 десятини землі²⁶.

Побоюючись, що навколо старого храму будуть гуртуватися уніати, у консисторії вирішили послухати пораду єпархіального місіонера й розібрати його чи перенести в інше місце. Існували варіанти перебудувати церковну будівлю під школу або ж перенести її в Олізари чи Пустомити, мешканці яких погоджувалися придбати її для себе. Урешті, було домовлено з пустомитівськими селянами про продаж Введенської церкви їм за 2500 злотих. Однак О. Пелипенко, дізнавшись про це, добився від повітової влади заборони на перенесення чи розбір цього храму.

На якийсь час питання передачі уніатам Введенської церкви затихло. Імовірно, це було пов'язано з активною місіонерською діяльністю в різних куточках Волині О. Пелипенка, котрий, розчарувавшись рівнем підтримки в Цегові, шукав собі кращого місця. Однак після ряду місіонерських невдач він знову активізувався в Цегові. На початку лютого 1927 р. від Луцького єпископа Адольфа Шельонжека у воєводство надійшла чергова петиція про передачу цегівським уніатам Введенського храму²⁷. У середині того ж місяця єпискуп запитував у воєводи: чи влада має якяксь перешкоди для відправлення в цьому храмі богослужінь? Адольф Шельонжек наполягав на тому, що храм ніколи не був православним (це не

²⁰ ДАТО. Ф. 148. Оп. 2. Спр. 120. Арк. 15.

²¹ Там само. Спр. 585. Арк. 23.

²² Там само. Спр. 120. Арк. 26.

²³ Там само. Арк. 36.

²⁴ Там само. Арк. 40.

²⁵ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie (MWR i OP). 2/14/0/5/392. K. 65.

²⁶ Ibid. K. 62.

²⁷ Ibid. K. 79.

відповідало дійсності), тоді як уніати змушені звершувати богослужіння в парафіяльному будинку²⁸.

Урешті, 8 червня 1927 р. міністру релігійних сповідань було послано воєводою листа з пропозицією передати старий храм у Цегові уніатам. При цьому наводилося свідчення Горохівського повітового старости про те, що «уніатський рух у селі Цегові значно ослабнув, а людність, через відсутність церкви, повертається до православ'я»²⁹. У воєводському уряді погоджувалися з тим, що передача храму може зустріти опір православного духовенства і громади, але все ж вважали такий крок доцільним.

Поки тривало це листування, О. Пелипенку стало відомо про те, що в уряді прийняли принципове рішення про долю Введенської церкви, тож іще до отримання офіційного дозволу «перельот» намагався увійти в неї, але православне населення цього не допустило. Уже 9 червня в Горохівське староство надійшла телефонограма від воєводи, в якій вимагалось, щоб до часу остаточного вирішення питання про колишню уніатську Цегівську стару церкву вона була б негайно закрита. Тоді ж у конверті було взято розписку про те, що до того часу він не вправі розпоряджатися цим храмом. Однак уранці 16 серпня О. Пелипенко увірвався у храм, що спровокувало заворушення в селі.

Православне населення на чолі зі священником намагалось оскаржити дії уніатів, але на цей момент місцева влада вже отримала розпорядження воєводи про передання Введенського храму уніатам східного обряду³⁰. Через два дні, за присутності заступника повітового коменданта поліції, відбулася офіційна передача його уніатам. При цьому напередодні повітовий староста застеріг православного священника від будь-якого перешкоджання уніатам прийняти церкву, бо інакше він буде усунутий із парафії. Не маючи ніякої вказівки від духовної влади, Г. Юркевич відмовився знімати свого замка, через що згодом мав проблеми з поліцією. «Я ж, не дивлячись на погрози й залякування, був твердий та непохитний у виконанні своїх службових обов'язків і терпеливо ніс важкий хрест випробовувань, що випав на мою долю», – рапортував у консисторію священник, пояснюючи, що не мав жодних підстав віддавати ключі через відсутність якихось вказівок про це від свого духовного начальства³¹.

Тільки після передачі уніатам Введенської церкви Луцька курія зареєструвала у Цегові парафію східного обряду³². За свідченнями очевидців, місцеве населення її майже не відвідувало. Безуспішним залишився приїзд у Цегів монахів-місіонерів, сповідатися у яких майже ніхто не захотів. Натомість, сюди приїздили з різних куточків Волині охочі повінчатися, які розплачувалися з О. Пелипенком і більше сюди не поверталися³³.

Кожна зі сторін у своєму храмі намагалась проводити заходи, покликані обмежити вплив опонентів на вірян. Наприклад, прагнучи зірвати православне торжество у день престольного свята нової Різдно-Богородичної церкви, «перельот» організував уніатське свято у Введенській церкві, обіцяючи, що сюди прийдуть уніатські хресні ходи з Радехова, Стоянова та інших місць. Щоб нівелювати ці зусилля уніатів, православний настоятель зумів організувати величне свято, на яке було запрошено повітового місіонера. З інших сіл у Цегів прибули православні хресні ходи, а обіцяних О. Пелипенком так і не дочекалися.

Спроби Варшавської митрополії оскаржити дії уряду та воєводства щодо передачі уніатам Введенського храму ігнорувалися владою³⁴. А в 1929 р., коли розпочалася ревіндикаційна акція, Луцька курія знову спробувала відібрати у православних землю та священницьке житло. Це мотивувалося тим, що закон передбачає передачу разом із храмом й іншого церковного майна. При цьому до уваги не бралася ні наявність тут православної парафії з новим храмом, ні реальна кількість уніатського та православного населення. Як й інші претензії католицької ієрархії, це не знайшло підтримки в суді, однак спровокувало чергове загострення в Цегові міжконфесійного конфлікту. Єдине, що вдалося добитися прихильникам О. Пелипенка, – це засудження до тримісячного ув'язнення православного священника Г. Юркевича, який чинив спротив входженню уніатів у Введенський храм, хоча він уникнув відбування покарання через амністію³⁵. У вересні 1930 р. новим настоятелем Цегівської парафії став священник Омелян Денисюк, котрий прослужив багато років.

²⁸ ААН, МВР і ОП. 2/14/0/5/392. К. 78.

²⁹ Ibid. К. 84.

³⁰ Archiwum Warszawskiej Metropolii Prawosławnej (AWMP). Розпорядження Волинського воєводського уряду Горохівському старості від 13 серпня 1927 р.

³¹ ДАТО. Ф. 148. Оп. 2. Спр. 585. Арк. 36.

³² Z ruchu Unij w Diecezji Łuckiej. *Miesięcznik Diecezjalny Łucki*. 1927. № 8. S. 616.

³³ ДАТО. Ф. 148. Оп. 2. Спр. 585. Арк. 37.

³⁴ АWMР. Лист міністра релігійних визнань до митрополита Діонісія від 31 серпня 1927 р.

³⁵ ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 1472. Арк. 70.

Зміни відбувалися і в уніатській парафії, оскільки на початку 1930-х рр. О. Пелипенко покинув Волинь. Через брак кліру, Луцька курія не могла забезпечити настоятелями всі уніатські парафії Волині, хоча їх і було не більше п'ятнадцяти, тому Цегівська Введенська церква здебільшого залишалася без настоятеля. Згідно з поданими уряду в 1932 р. статистичними даними, на той час у Цегові було 570 уніатів³⁶, хоча ці цифри слід піддати сумніву. У вересні 1934 р. було опубліковано чергові статистичні дані уніатського руху на Волині, але на відміну від усіх інших уніатських парафій, кількості adeptів у Цегові тут не названо, а лише зазначено, що уніатська парафія перебуває тут «в організаційній стадії»³⁷, що, звісно, не відповідало дійсності, якщо не припустити, що неоунійний рух у Цегові на той час узагалі завмер і проводилися спроби його реанімації. Принаймні, на 1 січня 1935 р. унію в Цегові вважали ліквідованою³⁸. Якесь кількість вірян тут усе ж була, однак, вірогідно, менше за 135 осіб, як зазначалося в урядових даних за червень 1937 р.³⁹ Однак і ця кількість – найменша з-посеред усіх тогочасних неоунійних парафій на Волині.

Саме через відсутність можливості матеріально забезпечити клір, цегівські уніати часто залишалися без священника. У 1933 р. згорів церковний будинок, половину якого займав православний настоятель, а половину – уніатський священник. Суперечки за право його розбирання та відбудови, а також отримання страхових виплат спровокували чергову судову тяганину. Тільки у травні 1937 р. остаточну перемогу в судах отримала православна сторона⁴⁰, що стало черговим ударом для уніатів.

Восени 1939 р. Волинь зайняли більшовицькі війська, і невдовзі тут встановилася радянська влада. В умовах втрати католиками домінантного становища в державі неоунійний рух на Волині одразу почав занепадати. Якщо деякі парафії східного обряду хоча й ослаблися, але продовжили своє існування, то Цегів одним із перших зник із карти розповсюдження неоунії на Волині й останні її місцеві adeptи повернулися до Православної Церкви.

Висновки. Поява в Цегові неоунії стала наслідком акту відступлення місцевого священника Олексія Пелипенка, котрий підпорядкувався Луцькому католицькому єпископу наприкінці 1925 р. Конвертит намагався зберегти за собою храм, клірове житло та церковну землю, розраховуючи на підтримку місцевого населення, яке зваблював безкоштовним виконанням треб та вигідними умовами оренди церковної землі. Рядом контрзаходів із боку православного духовенства більшість цегівських парафій вдалося переконати в тому, що колишній настоятель пропонує їм відступити від православної віри, що на початках люди не розуміли. У підсумку серед прихильників О. Пелипенка залишилися лише ті, хто орендував у нього церковну землю. Не користуючись популярністю в Цегові та приписних селах, «перельот» не зміг втримати контроль за церквою і програв суди за клірове житло та церковну землю. За таких обставин неоунійний рух у Цегові почав затухати. Зберегти тут осередок неоунії вдалося тільки завдяки підтримки цивільної влади, яка задовольнила претензії о. Олексія на старий недіючий храм, який було віддано уніатам. Однак місцеве населення й надалі цей храм майже не відвідувало, а місіонерські заходи уніатського духовенства зазнавали невдач. На початку 1930-х рр. О. Пелипенко залишив Волинь, що негативно позначилося на перспективах парафії східного обряду в Цегові. Протягом 1930-х рр. вона, здебільшого, залишалася без окремого настоятеля, а кількість її формальних членів була найнижчою з-посеред усіх неоунійних парафій Волині. Те, що одразу після встановлення радянської влади в 1939 р. парафія східного обряду в Цегові однією з найперших припинила існування, переконує в тому, що неоунія тут не мала міцної ідейної основи, залишившись нетривалим та випадковим явищем для цього села.

References

- Fedchuk, O. (2015). Zhabchenska trahediia (z istorii neounii na Volyni) [Zhabchenska tragedy (from the history of neo-Union in Volyn)]. Lutsk, Ukraine.
- Fedchuk, O. (2023). Neouniia na Volyni: na prykladі sela Dubechne Kovel'skoho povitu [Neo-Union in Volyn: the example of the village of Dubechne, Kovel powiat]. *Kraieznavstvo – Local lore studies*, 3–4, P. 68–76.
- Kovaliv, V.-Y. (2007). Likvidatsiia neounii v Lutskii diietsezii [Liquidation of the Neo-Union in the diocese of Lutsk]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» – Scientific notes of the National university of «Ostroh academy»*, 8, P. 271–288.
- Kramar, Yu. (1998). Problema neounii na Volyni u mizhvoiennyi period [The problem of Neo-Union in Volyn in the interwar period]. *Naukovyi visnyk VDU – Scientific bulletin of the VSU*, 1, P. 68–73.

³⁶ ААН, МВР і ОР. 2/14/0/5/472. К. 24–25.

³⁷ Скільки визнаців має унія на північно-західних землях? *Діло*. 1935. № 211. С. 5.

³⁸ Уніати й сектанти на Волині в цифрах. *Церква і народ*. 1935. № 13. С. 406.

³⁹ Державний архів Волинської області. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 1853. Арк. 97–100.

⁴⁰ ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 1489. Арк. 1–42.

Kramar, Yu. (2015). Neouniinyi rukh na Zakhidnii Volyni u mizhvoiennu dobu (1921–1939) [The Neo-Union movement in Western Volyn in the interwar period (1921–1939)]. Kremenets, Ukraine.

Kucherepa, M. (2010). Neouniia na Volyni [Neo-Union in Volyn]. Lutsk–Volodymyr–Volynskiy, Ukraine.

Lahish, R. (2014). Misiina diialnist Mykolaia Charnetskoho ta ottshiv Redemptorystiv na Volyni (1926–1938 rr.) [Missionary activity of Mykola Charnetskyi and the Redemptorist fathers in Volyn (1926–1938)]. *Hilea – Gilea*, 80, P. 81–86.

Lupii, O. (2012). Misii hreko-katolytskykh sviashchenykyv na Volyni v mizhvoiennyi period [Missions of Greek Catholic priests in Volyn in the interwar period]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» – Scientific notes of the National university of «Ostroh academy»*, 6, P. 214–223.

Skakun, R. (2007). «Nova uniia» u Druhii Rechi Pospolytii (1924–1939) [«New Union» in the Second Polish Republic]. *Kovchek – Ark*, 5, P. 204–247. Lviv, Ukraine.

Skakun, R. (2018). «Storozh bratovi svoiemu»: ahentura orhaniv bezpeky SRSR u seredovyschi hreko-katolytskoho dukhovenstva v 1939–1941 rr. [«A watchman for his brother»: the agents of the USSR security services among the Greek Catholic clergy in 1939–1941]. *Kovchek – Ark*, 8, P. 72–189. Lviv, Ukraine.

Stokolos, N. (1999). Neouniia yak eksperyment skhidnoi polityky Vatykanu v Polshchi (1923–1939 rr.) [Neo-union as an experiment of the Vatican's Eastern policy in Poland (1923–1939)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical journal*, 4, P. 74–89.

Федчук Олександр Миколайович, протоієрей – кандидат історичних наук, кандидат богослов'я, проректор із наукової роботи Волинської духовної семінарії УПЦ (вул. Драгоманова, 26, Луцьк, 43000, Україна).

Fedchuk Olexander, archpriest – candidate of historical science, Volyn orthodox theological seminary UOC, scientific division vice-rector (St. Drahomanova, 26, Lutsk, 43000, Ukraine).

E-mail: ol_fedchuk@ukr.net

NEO-UNION IN VOLYN: THE EXAMPLE OF THE VILLAGE OF TSEHIV, HOROKHIV POWIAT

The purpose of the study is to highlight the development of the Neo-Union parish in the village of Tsehiv, Horokhiv district, which was one of the first in the Volyn voivodeship. The research methodology is based on principles of historicism, objectivity, and critical analysis of source material. Induction and deduction, as methods of scientific knowledge, made it possible to draw general conclusions about the state of the Union movement based on a set of individual facts about the Tsehiv parish, or to explain these facts in terms of general patterns. The scientific novelty of the work lies in the fact that for the first time the functioning of the neo-Union parish in Tsehiv was traced from the time of its emergence to its disappearance. This complemented the information about the causes of the emergence and subsequent decline of the neo-Union movement in Volyn. This was made possible by the involvement of sources that had previously been ignored by researchers. The study made it possible to conclude that the reason for the emergence of a neo-Union centre in Tsehiv was the conversion of the local priest Oleksii Pelypenko, who had the support of people who rented church land from him. He did not have any noticeable success among the local population, but with the support of the civil authorities he managed to get an old village church at his disposal, which made it possible for the neo-Union parish in Tsehiv to continue to exist. After this priest left Volyn, it continued to function, but it was not very strong. The number of members of the neo-Union parish in Tsehiv was steadily decreasing and was one of the smallest among all the Uniate centres in Volyn. Lacking a reliable material base for the development of their parish, neo-Union supporters sought to appropriate the property of the Orthodox parish, which provoked ongoing litigation. The unpopularity of the neo-Union among the local population is evidenced by the rapid and painless disappearance of this parish immediately after the establishment of Soviet rule.

Key words: neo-Union, Tsehiv, priest Oleksii Pelipenko, church.

Дата подання: 11 травня 2024 р.

Дата затвердження до друку: 18 жовтня 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Федчук, О. Неоунія на Волині: на прикладі села Цегів Горохівського повіту. *Сіверянський літопис*. 2024. № 5 С. 81–87. DOI: .

Цитування за стандартом APA

Fedchuk, O. (2024). Neouniia na Volyni: na prykladni sela Tsehiv Horokhivskoho povitu [Neo-Union in Volyn: the example of the village of Tsehiv, Horokhiv powiat]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 5, P. 81–87. DOI: 10.58407/litopis.240509.

